

انعکاس تحولات سال‌های آغازین حکومت رضاشاه در هفته‌نامه حبل‌المتین کلکته

علی ططری^۱

چکیده:

هفته‌نامه حبل‌المتین به صاحب‌امتیازی و سرپرستی سید جلال‌الدین کاشانی (مؤیدالاسلام) در دوره نزدیک به چهل ساله انتشار خود (۱۳۰۹-۱۲۷۲ ش.) توانست تأثیر به‌سزایی بر خوانندگان خود بگذارد. بنابراین در این تحقیق سعی شده است به سال‌های پایانی انتشار هفته‌نامه حبل‌المتین کلکته یعنی سال‌های ۱۳۰۵ تا ۱۳۰۹ ش. که برابر بود با نخستین سال‌های سلطنت رضاشاه پهلوی یعنی سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۹ ش. پرداخته شود و با توجه به منابع موجود و متن هفته‌نامه و مقالات و مندرجات آن به بررسی انعکاس اخبار و تحولات حکومت رضاشاه در این سال‌ها در حبل‌المتین کلکته پرداخته شود. البته در این میان، به خوبی مشهود است که مؤیدالاسلام وقایع این سال‌ها را با نگاهی یک‌سویه انعکاس داده است و از برخی حقایق موجود در دستگاه حکومت رضاشاه چشم پوشیده است و این اغماض محور اصلی بحث مقاله پیش رو است.

کلید واژه‌ها: حبل‌المتین کلکته، مؤیدالاسلام، رضاشاه، نشریات، سانسور.

هفته نامه حبل المتین کلکته به صاحب امتیازی سیدجلال الدین کاشانی (مؤیدالاسلام) در دوره‌ای نزدیک به چهل سال توانست در میان خوانندگان فارسی زبان ایران و شبه قاره هند و دیگر نقاط دنیا جایگاهی ویژه بیابد. اما محدوده زمانی تحقیق پیش رو به سال‌های پایانی انتشار هفته نامه حبل المتین کلکته و سال‌های آغازین سلطنت رضاشاه پهلوی یعنی سال‌های ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۹ ش. - که در آذر این سال با مرگ مؤیدالاسلام تعطیل شد - اختصاص دارد.

حیات هفته نامه حبل المتین کلکته در دوران قدرت گیری رضاشاه را می‌توان در یک دسته بندی کلی به سه دوره تقسیم کرد:

الف - دوره وزارت جنگ رضاخان

ب - دوره نخست وزیری او

ج - دوره سلطنت رضاشاه که این پژوهش به سال‌های آغازین این دوره و انعکاس وقایع و تحولات آن در هفته نامه حبل المتین پرداخته است.

با روی کار آمدن رضاشاه و سلطنت او در سال ۱۳۰۴ ش. عصر مشروطیت به پایان رسید. اما بعضی دیگر همچون زهرا شجیعی عقیده دارند که عصر مشروطیت به سه دوره مجزا قابل تقسیم است:

دوره نخست - از صدر مشروطه تا دوره ششم مجلس شورای ملی

دوره دوم - از سال ۱۳۰۵ ش. یعنی از دوره ششم تا سیزدهم مجلس شورای ملی

دوره سوم - از دوره سیزدهم تا پایان دوره پهلوی دوم

ولی با نگاهی واقع گرایانه، با روی کار آمدن رضاشاه در سال ۱۳۰۴ ش. و نهایتاً از دوره هفتم به بعد عصر مشروطیت ویژگی و خواص خود را از دست داد و مجلس دیگر مجلس شورا نبود. بنابراین، نمی‌توان نام مشروطه بر آن دوره نهاد، زیرا این نهاد دموکراسی، دیگر مانند گذشته جریان ساز نبود؛ نمایندگان آن با نفوذ و ارباب وارد مجلس می‌شدند؛ هر چه رضاشاه مد نظر داشت تصویب می‌شد و هر چیزی که با نظریات او مغایرت داشت، رد می‌شد؛ در عمل اختیارات مستقل از مجلس مشروطه سلب شده بود. با رجوع به مصوبات و مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی از دوره هفتم تا پایان دوره سیزدهم در سال ۱۳۲۰ ش. این روند در کارکرد مجلس شاخص است.

اوضاع مطبوعات در فضای سیاسی سال‌های ۱۳۰۹ - ۱۳۰۴ ش

با توجه به مطالب و گزارشات منابع موجود، هر چه «پایه‌های قدرت» و سلطنت رضاشاه مستحکم‌تر گردید، حساسیت او به مطالب منتشره در نشریات افزایش یافت و با ایجاد دستگاه سانسور هر صدای مخالفی را سرکوب کرد. «در این دوره، نظارت بر امور مطبوعاتی به شهربانی واگذار گردید. رضاشاه برای اعمال کنترل بیشتر بر مطبوعات شروع به کاستن از تعداد آنها در تهران و شهرستان‌ها نمود. هم‌زمان با کاهش تعداد روزنامه‌ها و مجلات، بر حیطه موضوعات مورد سانسور نیز افزوده شد.»^۲ رضاشاه حتی در روزنامه‌هایی که تا حدودی متمایل به حکومت بودند و ممکن بود نسبت به اوضاع انتقاداتی داشته باشند را نیز مورد سانسور شدید قرار داد. پس، با ایجاد سانسور در مطبوعات کیفیت و قوت محتوایی آن‌ها کاهش یافت.

البته این امر تنها به روزنامه‌های داخلی محدود نمی‌شد. با این توضیح که حتی مندرجات روزنامه‌های فارسی و غیر فارسی منتشره در خارج از کشور نیز با حساسیت ویژه‌ای پی‌گیری می‌شدند و در صورت چاپ مطالبی خلاف موازین حکومت و یا علیه رضاشاه به سرعت تحت تعقیب قرار می‌گرفتند.

سانسور شدید مطبوعات در دوره سلطنت رضا شاه به نزول کمی و کیفی نشریات در این دوره انجامید. قابل توجه این که هر چه از تعداد نشریات کاسته می‌شد، به سانسور و ارباب نیز افزوده می‌شد.

شرایط در داخل ایران به نحوی پیش می‌رفت که جز معدودی روزنامه طرفدار رضاشاه، دیگر روزنامه‌های باقی‌مانده بود.

حبل المتین کلکته

هفته‌نامه «حبل المتین کلکته» به صاحب امتیازی و سرپرستی سید جلال الدین کاشانی ملقب به مؤیدالاسلام در دوره‌ای نزدیک به چهل سال (۱۳۰۹ - ۱۲۷۲ ش.) به طور منظم انتشار یافت. این هفته‌نامه، نخستین هفته‌نامه‌ای بود که ایرانیان به زبان فارسی و به صورت مرتب و متوالی در هندوستان انتشار دادند. حبل المتین کلکته از معروف‌ترین روزنامه‌های سیاسی فارسی زبان بود که در بیداری ایرانیان و برقراری حکومت قانون تأثیر بسیار داشت.^۳ این هفته‌نامه «علاوه بر این که حاوی اخبار داخله ایران و اخبار سیاسی و اقتصادی ممالک غربی بود، به طرق مختلف از اوضاع

اجتماعی ایران انتقاد می‌کرد و با نشان دادن پیشرفت‌های ممالک غربی و متمدن اثبات می‌کرد که پیشرفت ایران در استقرار حکومت قانونی و اخذ تمدن غرب است.^۴

احاطه مؤیدالاسلام بر فقه، اصول، حکمت، ریاضیات، سیاست، ادبیات و تجربه کاری او در دوران مشروطیت و نقش او و هفته نامه‌اش در روشنگری افکار عمومی در این دوره، چهره‌ای شاخص و درخور توجه از او ساخت.

به هر حال، چرایی دوام و راز ماندگاری حبل‌المتین کلکته در دوران رضاشاه مسأله‌ای مهم و قابل تأمل است. در ابتدا این سؤال در ذهن متبادر می‌شود که آیا همسویی و همفکری مؤیدالاسلام یا سیاست‌های رضاشاه باعث این هماهنگی شده و یا نظیر برخی دیگر از مطبوعات در این سال‌ها کمک‌های نقدی و غیرنقدی از رضاشاه و دربار او می‌گرفته است، با این که مؤیدالاسلام تحت تعلیمات سیدجمال‌الدین اسدآبادی بود و نفرتی که از خاندان قاجار داشت این چنین بر حمایت از رضاشاه پرداخت؟

این سؤالات بر اثر ابهاماتی است که هنوز هم به صراحت و قطعیت پاسخی در مورد آن‌ها نمی‌توان یافت. «طی دو قرن گذشته عواملی که به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در تأسیس و ایجاد نشریات فارسی زبان خارج از کشور در قاره آسیا و منطقه قفقاز نقش داشته اند به ترتیب عبارتند از:

انگلیسی‌ها، هندی‌ها، مهاجران ایرانی، افغانستانی‌ها و تاجیک‌ها و در کنار آن‌ها نباید نقش مراکز دولتی و غیر دولتی، مؤسسه‌ها و سازمان‌های بین‌المللی که سهم هر چند کوچکی دارند و انتشار برخی نشریات فارسی زبان را برعهده داشته اند، به فراموشی سپرد.^۵ اما، انتشار هفته نامه حبل‌المتین کلکته را که در طی نزدیک به چهل سال فعالیت به تقابل با حکومت‌های متنوع استبدادی پرداخت، می‌توان در کدام گروه دسته بندی کرد و شامل کدام شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی باید دانست. اما بهترین راه حل برای درک بهتر و منصفانه تر این موضوع رجوع به هفته نامه حبل‌المتین و بررسی سرمقاله‌ها و موضوعات مندرجه آن در سال‌های مورد نظر یعنی ۱۳۰۴ تا ۱۳۰۹ ش. است که می‌توان از محتوای آن‌ها به نگرش مؤیدالاسلام در این سال‌ها پی برد.

اما با نگاهی همراه با تأمل، می‌توان چنین استنباط کرد که این نشریه گذشته ضد

استبدادی خود، از ابتدای قدرت گیری رضاشاه تا پایان حیات هفته نامه جبل المتین کلکته، این نشریه در سرمقاله‌های خود سعی داشت همسو با سیاست‌های دربار پهلوی و مواضع آن قلم فرسایی کند.

مندرجات جبل المتین کلکته

در بررسی سرمقالات و موضوعات منتشر شده در جبل المتین چه در قبل از سلطنت رضاشاه و چه بعد از آن عمدتاً به محورهای اشاره شده است که مورد پی گیری و خواست رضاشاه و دربار او بوده است. تا قبل از سلطنت وی دیده می‌شود که پرداختن به مسائلی نظیر «جریان جمهوری خواهی رضاخانی»^۱ برخورد با شیخ خزعل^۲ و فتح خوزستان و تغییر سلطنت از قاجار به پهلوی^۳ از مهمترین آنان بوده است. همچنین، دفاع بی قید و شرط از اقدامات رضاخان در طول سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۴ ش. از مطالب محوری هفته نامه است.

هفته نامه جبل المتین کلکته با مقالاتی در موضوع «راه آهن سراسری»^۴، «تخت قاپو کردن عشایر»^۵، «لغو کاپیتولاسیون»^۶، «پوشیدن لباس متحدالشکل و وطنی»^۷، «دم زدن از حقوق نسوان»^۸، «تعلیم و تربیت نوین، ارتش نوین و سیستم تک حزبی»^۹، اصلاح نظام قضایی و همچنین حفظ آثار و اشیای تاریخی ایران در داخل و خارج از کشور، خدمت اجباری نظام وظیفه سربازی و شرح و بسط اقدامات متجددانه رضاشاه در جهت توسعه و پیشرفت مملکت، سعی داشت در همسویی با اقدامات رضاشاه مهر تأییدی بر این موارد بگذارد و مستقیم و غیر مستقیم از این اعمال حمایت نماید. موارد مذکور از مهم‌ترین محورهایی است که در مقالاتی به صورت مشروح مورد کند و کاو و بررسی قرار گرفته‌اند.

از موارد مهم دیگری که مؤیدالاسلام به مقتضای موضوع و زمان در این سال‌ها بدان اشاره نموده است، مبارزه با مظاهر تند و افراط گری‌های مذهبی است که در این بین از جمله به نفی مراسم قمه زنی و مبارزه با خرافات در دین و مذهب، که به نحوی توده مردم با آن‌ها درگیر بودند نیز توجه کافی و واقعی داشته است. پرداختن به موضوعات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی شبه قاره هند، افغانستان و همچنین وضعیت اداری مغشوش ایران حتی در ولایات دور افتاده، از نکات بارز این دوره روزنامه است.^{۱۰}

حبل المتین کلکته در خصوص متحدالشکل کردن لباس مردم ایران نیز به کرات به حمایت از اقدامات رضاشاه برآمد و حتی در مقاله‌ای به قلم یکی از علما چنین وانمود شده است که «با متحدالشکل شدن لباس ایرانیان اعم از زنان و مردان، ایران از قیافه‌های عجیب و غریب نجات یافته است.»^{۱۶} حتی حبل المتین در این سال‌ها در خصوص اقدامات سرکوب گرایانه رضاشاه، او را مورد تقدیر و اقداماتش را در جهت رفع فساد و ظلم قلمداد نموده است. به طور مثال در شماره ۱۹ و ۲۰ اردیبهشت ۱۳۰۹ در مورد دستگیری و محکومیت نصرت الدوله فیروز، وزیر مالیه سابق می‌نویسد: «شاهزاده فیروز میرزا نصرت الدوله، وزیر سابق مالیه از حیث نفوذ کلمه و اقتدار و ثروت و وظایف او در ایران مقام اولیه را حائز بود. این خاندان یکی از خصائص شان این بود که در هر دوره و با هر حکومتی که روی کار می‌آمد بر روی کار بودند، در ادوار استبدادیه حکومت شان محتاج تذکر نیست و عهد مشروطه هم با آن دست خون آلود در مجلس شورای ملی به نمایندگی ملت راتق و فاتق می‌آمدند، در اقتدار روس‌ها با روسیه و در نفوذ انگلستان فایده برد، آن وقت وزیر خارجه بود و دویست هزار لیره از انگلیس پول گرفته و ...»^{۱۷}

از درج موضوعات فوق چند سؤال در ذهن به وجود می‌آید، البته هرچند ناگفته پیداست در اعمال و رفتار نصرت الدوله فیروز در دوران وزارت و حتی قبل از آن برخی اعمال شبهه انگیز از طرف وی سر زد و حتی در جریان قرارداد ۱۹۱۹ م. ایران و انگلیس انگشت اتهام به سوی او نشانه رفت، اما این سؤالات مطرح است که چرا حبل المتین بعد از گذشت چند سال از انعقاد قرارداد ۱۹۱۹ م. موضوع رشوه‌گیری نصرت الدوله را مطرح کرد. اما با توجه به شواهد تاریخی، مال و مکننت فراوان نصرت الدوله و خاندان فرمانفرما به ویژه زمین‌های فراوانی که آنان به هر وسیله در اقصی نقاط کشور به دست آورده بودند، بیش از همه رضاشاه را به وسوسه انداخته بود و نمی‌توان به قاطعیت بیان داشت که به خاطر اعمالی که نصرت الدوله ده سال قبل از محکومیتش انجام داده بود، دستگیر شد و این جای سؤال دارد.

البته نظریه دیگری نیز هست و آن این که در زمان کودتای ۱۲۹۹ ش. ابتدا نصرت الدوله از طرف قوای انگلیس نامزد اجرای کودتا شد و بعدها گفته شد که به دلیل گرفتار شدن در سرما و برف گردنه اسدآباد همدان نتوانست خود را به موقع به تهران برساند و بدین ترتیب، سید ضیاءالدین طباطبایی جانشین او شد. این موضوع باعث

شده بود که رضاشاه، نصرت الدوله را خطری بالقوه و مورد حمایت انگلستان برشمرد و با این صحنه سازی او را از میدان سیاست خارج کند.

حبل المتین در جای دیگر از رویه سرکوب و تخطئه مخالفان توسط رضاشاه به عنوان «خشم مقدس» یاد کرده است و بدین گونه این اقدامات را مورد تأیید قرار داده است.

همچنین مؤیدالاسلام در مورد انتخابات مجلس شورای ملی و تخلفات صورت گرفته در آن به سادگی گذشته است. پیترو آوری درباره انتخابات و مجالس این دوران می گوید: «عمر دموکراسی پارلمانی ایران، با تشکیل دوره ششم مجلس به سر آمد. شاید از همان زمان بود که اصطلاح مجلس فرمایشی متداول گردید.»^{۱۹}

با این توضیح، لازم نیست به نحوه برگزاری انتخاباتها از مجلس پنجم شورای ملی به بعد و تخلفات عدیده و فراوان آن اشاره شود، اما حبل المتین با نادیده گرفتن این وقایع و با گذشتن از کنار آنها، در شماره پنجم دی ۱۳۰۸ بعد از شرحی در مورد انتخابات مجلس هفتم و آغاز انتخابات مجلس هشتم ابراز امیدواری می کند که در انتخابات مجلس هشتم حوادث انتخابات مجلس هفتم دیگر تکرار نشود و بیان می کند که احتمالاً رضاشاه هیچ اطلاعی از دخالتها و تصرفات در انتخابات مجلس هفتم نداشته است.^{۲۰} این موضوع بیش از آن که جدی به نظر برسد مضحک می نماید و این پرسش را در ذهن جاری می سازد که چگونه است که رضاشاه از هیچ یک از اقدامات مهم به ویژه انتخابات مجلس که وی آن همه حساسیت بر روی آن داشت، بی اطلاع بوده است و اگر بی اطلاع بود این نیز خبطی بزرگ از سوی او بوده است.

حبل المتین درباره مراسم منعقد در سراسر دنیا در خصوص جشنهای سالگرد تاجگذاری رضاشاه و تغییر سلطنت از قاجار به پهلوی در شماره های مختلف مطالبی آورده است.^{۲۱} این در حالی است که گردانندگان حبل المتین کلکنه از چاپ اخبار سرکوب مخالفان، تقلب های فراوان در انتخابات مجلس، سانسور شدید مطبوعات و غیره خودداری نموده اند. هر جا نیز اگر اخباری از برخی مشکلات و معضلات جامعه نظیر عقب ماندگی فرهنگی، رشوه، ارتشاء، و فساد اداری، تخلف در انتخابات و کمبودهایی در شهرستانها و مناطق دور دست ذکر شده، با ذکر این که «اعلیحضرت پهلوی، از این اتفاقات بی خبر است و مشارالیه را از این اخبار ناآگاه نگه داشته اند»، به سادگی از کنار آنها می گذرد.

یکی از مهم ترین موضوعات و بهتر بگوییم مشکلاتی که جامعه ایران در دوران

حکومت رضاشاه با آن دست به گریبان بود، سلب آزادی‌های عمومی و تعطیلی و تهدید مطبوعات بود. آن تعداد روزنامه‌هایی که در داخل ایران نیز فعال بودند دو گزینه بیشتر پیش رو نداشتند! یا باید از راه تملق گویی زندگی و نشریه خود را حفظ و اداره می‌کردند و واقعیت را می‌پذیرفتند و از خط قرمزها عبور نمی‌کردند و یا در غیر این صورت در انتظار توقیف و دستگیری و تعطیلی نشریه خود به سر می‌بردند. اما در بررسی کارنامه رضاشاه در برخورد با مطبوعات در این دوران دیده می‌شود که حتی از شکستن دندان مدیران جراید نیز خودداری نکرد. سیدمحمدرضا عشقی شاعر آزاده نیز از گزند او مصون نماند و به وسیله افراد ناشناسی به قتل رسید، اما مهم‌ترین دلیلی که می‌توانست باعث قتل وی شده باشد مقالات و هزلیات انتقادی شدیدی بود که علیه دولت می‌نوشت.^{۲۲} این‌ها همه گوشه‌ای از عملکرد رضاشاه است که در تاریخ ثبت است و حبل‌المتین به سادگی از کنار این اخبار و وقایع داخلی ایران گذشته است و این خود بر ابهامات عملکرد مطبوعاتی مؤیدالاسلام افزوده است.

در زمینه فساد اداری نیز هر چند به کرات به اختلاس و مرسوم شدن رشوه و ارتشاء در دوایر دولتی اشاره شده است،^{۲۳} ولی در نهایت چنین استنباط شده است که رضاشاه هیچ خبری از این جریان‌ها ندارد.

اما با وجود همه این مسائل باید بیان داشت که تا قبل از قدرت‌گیری رضاشاه به نظر اغلب پژوهشگران، هفته‌نامه حبل‌المتین جانب بی‌طرفانه‌ای داشته است و راینو نیز در تألیف خود بر این موضوع صحنه گذارده است.^{۲۴}

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مجله مطالعات علوم انسانی

بخشی مزایای حبل‌المتین کلکته

علاوه بر ایراداتی که در سال‌های ۱۳۰۹ - ۱۳۰۴ ش. بر عملکرد حبل‌المتین کلکته وارد گردیده این مهم را نباید فراموش کرد که حبل‌المتین مزایای بی‌شماری نیز در برداشت. این نشریه «علاوه بر این که حاوی اخبار سیاسی و اقتصادی ممالک غربی و پیشرفت آن‌ها بود، انتقادات جالب توجهی نیز در زمینه‌ی مسائل اجتماعی ایران ارائه می‌نمود و با نشان دادن پیشرفت‌های کشورهای غربی اثبات می‌کرد که پیشرفت ایران در استقرار حکومتی قانونمند با الگوبرداری از تمدن غرب است».^{۲۵} هر چند که این موضوع نیز به نحوی بر نظریات رضاشاه صحنه می‌گذارد ولی نمی‌توانست مورد اغماض قرار گیرد. از سوی دیگر، مسائل اجتماعی ایران نیز به خوبی مورد توجه

مؤیدالاسلام بود، به خصوص مظاهری که موجب عقب ماندگی ایران شده بود. از جمله اقدامات مثبت آن، مبارزه با خرافه پرستی مذهبی بود. ادوارد براون در این باره، بعد از ذکر این موضوع که حبل المتین در محافل مذهبی نفوذ زیادی برخوردار بوده است، می‌گوید: «بخشی از حبل المتین همیشه به مواضع مذهبی اختصاص دارد، و قهرمان «اتحاد اسلامی» به شمار می‌رود.»^{۲۶}

در سال‌های پایانی انتشار حبل المتین کلکته به ویژه سال‌های ۱۳۰۸ و ۱۳۰۹ ش. صفحات و ستون‌هایی از مجله به «اخبار نسوان»^{۲۷} و وضعیت زنان در ایران و جهان اختصاص یافته بود که در نوع خود اقدامی بسیار مفید به شمار می‌آمد؛ زیرا علاوه بر پرداختن به وضعیت زنان در داخل ایران، در طی مقالات متنوعی وضعیت آن‌ها را در اقصی نقاط جهان به ویژه شبه قاره هند مورد بررسی قرار می‌داد.

از دیگر مزایای حبل المتین در سال‌های پایانی انتشارش این بود که با گذشت نزدیک به چهل سال از انتشار آن، هنوز طراوت و زیبایی در مطالب و شکل ظاهری هفته نامه وجود داشت و حتی از کیفیت بالایی برخوردار بود و به لحاظ کمی نیز بر صفحات و مطالب آن افزون شده بود.

نتیجه

هر چند که محققان، حبل المتین را در مهم‌ترین سال‌های انتشار به لحاظ تأثیرگذاری و اهمیت سال‌های منتهی به مشروطه خواهی ملت ایران می‌دانند اما باید توجه داشت در تمام مدت نزدیک به چهل سال انتشار از اهمیت آن کاسته نشد و این موضوع حتی تا آخرین شماره آن نیز ادامه داشت؛ به ویژه انعکاس مسائلی که به طریقی با پیشرفت مردم ایران ارتباط داشت.

در این میان، برخی نقاط ضعف هم به چشم می‌خورد که مهم‌ترین آن حمایت‌های بی قید و شرط از حکومت رضاشاه پهلوی بود و این امر در سال‌های پایانی انتشار هفته نامه حبل المتین کلکته اتفاق افتاد. دلیل این ادعا آن که هیأت تحریریه حبل المتین از هیچ رخداد مهمی در ایران بی‌خبر نبودند! اما چگونه بود که برخی سرکوب‌ها و اعمال فشارها و خفقان‌ها در سال‌های نخستین سلطنت رضاشاه از سوی نویسندگان آن و در رأس آن‌ها خود مؤیدالاسلام نادیده انگاشته می‌شد و هر از چند گاهی به عنوان «خشم مقدس» از آن یاد می‌شده است.

هر چند انعکاس اخبار و وقایع این دوران در هفته نامه حبل المتین کلکته بسیار است، اما کثرتی است از جنس همسویی با اقدامات نه چندان مثبت رضاشاه و افتخارآمیز دانستن تمام اقدامات او برای ایران زمین و نادیده گرفتن، پای مال شدن قواعد و اصول حکومت مشروطه.

مؤیدالاسلام هر چند، گاهی با درج اخبار نگران کننده از ناکارآمدی بخشی از بدنه دولت قصد آن داشت که شاه را بی خبر از آن جلوه دهد، و حتی در برخی موارد اشاره می کرد که بعضی دولتمردان سعی داشته اند شاه را از بعضی وقایع بی خبر بگذارند، ولی هیچ گاه پا از این فراتر نهاد و کاستی ها را به زیر مجموعه دولت و اقدامات مترقی خواهانه را به شخص رضاشاه منتسب دانست و این گونه بود که بر خیلی از حقایق دوران خود چشم پوشید.

برخی ها که به شخص مؤیدالاسلام پیش از حد خوشبین بوده اند این ضعف دوره پایانی حبل المتین را به موضوع نابینایی سال های آخر عمر مؤیدالاسلام نسبت می دهند که دیگر نمی توانست مستقیماً به حبل المتین اشراف داشته باشد.

با این همه، آن چه از سرمقاله ها و گزارش های منتشر شده در سال های پایانی حبل المتین کلکته بر می آید، نشانگر همسویی و انعکاس اخبار جانبدارانه از اقدامات پهلوی اول و نادیده گرفتن بسیاری از ضعف ها و معایب این دوره است که جهت کشف دلایل دقیق آن همچنان منتظر پژوهش های جدیدتر هستیم.

پی نوشت ها

- ۱ - زهرا شجیعی، نمایندگان در بیست و یک دوره قانونگذاری، ج ۱ (تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، ۱۳۴۴)، ص ۱۳۲.
- ۲ - علیرضا روحانی، «اسنادی درباره وضعیت مطبوعات در عصر رضاخان»، گنجینه اسناد، ش ۳۰، ۲۹، ۸، ۱۳۷۷: ۱۰۵ و ۱۰۶.
- ۳ - عبدالرحمن فراموزی، زبان مطبوعات، به کوشش رحیم سعیدی (تهران: ابن سینا، ۱۳۴۹)، ص ۹.
- ۴ - شجیعی، ص ۴۳.

- ۵ - مهدی جعفری خانقاه، دو قرن با مطبوعات فارسی زبان خارج از کشور در قاره آسیا (تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳)، ص ۱۱.
- ۶ - برای نمونه نک: مؤیدالاسلام، حبل المتین کلکته، س ۳۲، ش ۱ (دوشنبه ۱۹ ذی قعدة

- ۱۳۴۲ / خرداد ۱۳۰۳): ص یازده، و همان، س ۳۲، ش ۱۴، ص ۹، و همان، س ۳۲، ش ۱۶، ص ۱۱.
- ۷ - برای نمونه نک: همان، س ۳۲، ش ۱۵، ص اول، و همان، س ۳۲، ش ۱۹، ص ۱، و همان، س ۳۲، ش ۲۰، ص ۱-۳.
- ۸ - همان، س ۳۴، ش ۴ (سه شنبه ۱۸ رجب سال ۱۳۴۴) ص ۵.
- ۹ - طی مقالات متعددی در هفته نامه حبل المتین کلکته به احداث و اهمیت راه آهن سراسری اشاره شده است. برای نمونه نک: حبل المتین کلکته، س ۳۵، ش ۴۱، ۴۰، ۹ (آبان ۱۳۰۶ / ۶ جمادی الاول ۱۳۴۶ ق).
- ۱۰ - همان، س ۳۸، ش ۸ (سه شنبه ۸ بهمن ۱۳۰۸ / ۲۷ شعبان ۱۳۴۸): ص ۱۳.
- ۱۱ - همان، س ۳۵، ش ۱۹ و ۱۸ (سه شنبه ۱۲ اردیبهشت ۱۳۰۶ / نمره ذی قعدة ۱۳۴۵) ، و همان، س ۳۶، ش ۲۶ (سه شنبه ۱۵ خرداد ۱۳۰۷ / ۱۶ ذیحجه ۱۳۴۶): صفحه نخست.
- ۱۲ - همان، س ۳۷، ش ۵ و ۶ (۹ بهمن ۱۳۰۷ / ۱۷ شعبان ۱۳۴۷) صفحه نخست.
- ۱۳ - در اکثر شماره‌های سال‌های پایانی انتشار حبل المتین کلکته (۱۳۰۸ و ۱۳۰۹ ش). بخشی به اخبار زنان اختصاص داده شده بود که البته موضوع این ستون هفته نامه به زنان ایرانی محدود نبود و اخبار و گزارش‌هایی از وضعیت زنان در اقصی نقاط جهان را نیز شامل می‌شد.
- ۱۴ - همان، س ۳۵، ش ۶ (۴ دی ۱۳۰۵ / ۲۰ رجب ۱۳۴۵): ص نخست، و همان، س ۳۸، ش ۳۷ و ۳۸ (۲۲ مهر ۱۳۰۹ / ۲۱ جمادی الاول ۱۳۴۹): ص ۱.
- ۱۵ - برای اطلاع بیشتر نک: همان، س ۳۶، ش ۲ (۲۸ آذر ۱۳۰۶ / ۲۵ جمادی الثانی ۱۳۴۶): ص ۲۲ و ۲۳، و همان، س ۳۸، ش ۲۷ و ۲۸ (۲۴ تیر ۱۳۰۹ / ۱۸ صفر ۱۳۴۹): ص ۱۵.
- ۱۶ - همان، س ۳۷، ش ۷ و ۸ (۳۰ بهمن ۱۳۰۷ / ۹ رمضان ۱۳۴۷): ص ۲۱.
- ۱۷ - همان، س ۳۸، ش ۱۹ و ۲۰ (سه شنبه ۲۳ اردیبهشت ۱۳۰۹ / ۱۳ ذیحجه ۱۳۴۸): ص ۵.
- ۱۸ - همان / س ۳۸، ش ۲۷ و ۲۸ (۲۴ تیر ۱۳۰۹ / ۱۸ صفر ۱۳۴۹): ص ۱.
- ۱۹ - پتر آوری، تاریخ معاصر ایران، ج ۲، ترجمه محمد رفیعی مهر آبادی (تهران: عطایی، ۱۳۶۹، ج ۲)، ص ۱۸.
- ۲۰ - حبل المتین کلکته، س ۳۸، ش ۵ (۱۰ دی ۱۳۰۸ / ۲۹ رجب ۱۳۴۸): صص ۵-۱.
- ۲۱ - برای اطلاع بیشتر: همان، س ۳۶، ش ۱۵ و ۱۶ (۲۹ اسفند ۱۳۰۷ / ۱۷ ذی قعدة ۱۳۴۶): ص اول و ۱۵، و همان، س ۳۶، ش ۲۲ (۱۸ اردیبهشت ۱۳۰۷ / ۱۷ ذی

قعهده ۱۳۴۶):ص نخست، و همان، س ۳۸، ش ۱۸ (۱۹ اردیبهشت ۱۳۰۹ / ۲۹ ذی

قعهده ۱۳۴۸): ص ۲ و ۱.

۲۲ - آوری، ج ۱، ص ۴۹۹

۲۳ - حبل المتین کلکته، س ۳۶، ش ۲ (۲۸ آذر ۱۳۰۶ / ۲۵ جمادی الثانی ۱۳۴۶):ص

۲۲ و ۲۳.

۲۴ - ه. ل. رابینو، روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ق. / ۱۲۸۹ ش.، بر ترجمه

و تدوین جعفر خمایی زاده (تهران: اطلاعات، ۱۳۸۰، ج ۲) ص ۱۲۳.

۲۵ - شجیعی، ج ۱، ص ۴۳.

۲۶ - ادوارد براون، تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطه، ترجمه محمد

عباسی (تهران: معرفت، ۱۳۳۷)، ص ۳۳۶ - ۳۳۴.

۲۷ - درباره وضعیت زنان به هنگام جنگ جهانی اول در حبل المتین آمده است: «در

اوقات جنگ بین المللی که بازار تجارت در مشرق فوق العاده رواجی گرفت

شهرهای تجارتهی هندوستان چه به واسطه ترقی تجارت و چه عبور و مرور قوای

لشکری جمعیتش افزوده شد و طبعاً واردین تازه در این شهرها که غالباً مسافرنده

سبب گردید که عده زنهای فاحشه در شهرهای تجاری زیاد گردد و دو چیز سبب

گردید که غیر از زیاد شدن زنهای فاحشه با اخلاق عمومی تماس نموده و قدری

از جاده عمومی منحرف گردد، اولاً زیاد شدن پول نزد مردمان متفرقه که قبلاً دارایی

زیادی نداشتند و تمایل آنها به تجمل و زینت‌هایی که طبعاً آنها را محسود

همگنان آنها می‌نمود و رغبت عموم خصوصاً زن‌ها که قوه هوش در آنها زیاده‌تر

است.»

حبل المتین کلکته، «در خصوص زنان در جنگ جهانی اول» س ۳۸، ش ۲۹ و ۳۰ (۲۸

مرداد ۱۳۰۹ / ۲۴ ربیع الاول ۱۳۴۹): ص ۵.